

CRONOLOGIA DEBUTULUI PALEOLITICULUI SUPERIOR ÎN ROMÂNIA ȘI CADRUL CRONOLOGIC CENTRAL ȘI EST EUROPEAN

Un precedent al unei astfel de abordări privind debutul Paleoliticului superior, din punct de vedere cronologic și cultural, există (Bitiri 1965; 1987; Cârciumar 1980; 1995; Chirica 1988; Păunescu 1984; 1987), dar considerăm că este necesară o reevaluare și o corelare a datărilor radiometrice, și a analizelor polinice, cu evidențele arheologice luate în discuție pentru această perioadă, stabilirea paralelismelor temporale, și a celor culturale, încercându-se o reevaluare a difuziunii culturale într-o viziune policentrică, privind apariția paleoliticului superior, așa cum sugerează în prezent rezultatele cercetării arheologice.

Prin paleolitic superior vechi înțelegem acele industrii cu aspect "tranzitoriu", ce își au originea în industriile paleoliticului mijlociu (Szelettianul, Bohunicianul, industriile cu vârfuri foliacee din zona moldavă și a Prutului Mijlociu) și Aurignacianul arhaic (relevat la Bacho Kiro, Istalloșco, Korolevo I, Vedrovice II), fixarea unei limite cronologice la baza acestuia reprezentând o dificultate, nu numai datorită fluidității rezultatelor arheologice, dar și datorită controverselor privind această perioadă denumită "de tranziție".

Avându-se în vedere nivelul atins în concepția europeană privind perioada "de tranziție" Paleolitic mijlociu/superior, în România se încearcă o reevaluare din punct de vedere cultural a ceea ce a fost definit ca "Musterian tardiv" sau "retardat" (de exemplu peșterile carpatice: Curată, Spurcată, Bordu Mare, Gura Cheii, Hoților, și Țara Oașului: Boinești, Șomoș I, Șomoș II) și a ceea ce a fost denumit impropriu ca Aurignacian inferior (datorită persistențelor musteroide; ex. nivelele Ia și Ib - Ripiceni-*Izvor*, Cctățica I - nivelul inferior, Boinești, Șomoș I și II) și înlocuirea acestora cu "faciesuri regionale" (de exemplu: faciesul Mitoc, Cultura Ripiceni-Brânzeni, faciesul carpatic) în care apar primele manifestări aparținând Paleoliticului superior, dar în care domină elemente musteroide (Bitiri 1987; Cârciumar 1995, 1996; Chirica, Borziac, Chetaru 1996).

Delimitarea unei scări paleoclimatice aplicabilă în caz regional (Cârciumar 1973, 1974, 1980), alături de datările radiometrice (Honca 1984, 1986; Păunescu 1984), oferă instrumente de lucru ce indică repere geocronologice pentru delimitarea perioadei "de tranziție" Paleolitic mijlociu/superior (pe teritoriul României), cercetările din ultima perioadă arătând că elemente ale paleoliticului superior arhaic - ale Aurignacianului, ca și industrii cu aspect "tranzitoriu" făcându-și apariția în jurul a 40.000 B.P., în debutul Interpleniglaciului (în plan european), iar în România, probabil în jurul aceleiași date, în faza de vegetație Nandru 4, în cadrul "musterianului de tradiție acheuleană" relevat la Ripiceni-*Izvor*, în general fiind acceptate capacitățile evolutive ale acestuia (Bitiri 1987; Cârciumar 1995; Păunescu 1987).

Cronostratigrafia și evidențele arheologice

- Faza de vegetație Nandru 4, parte a oscilației climatice Nandru din cadrul complexului interstadial Nandru, definit pe baza analizelor polinice din peștera Curată de la Nandru (Cârciumar 1980). Începutul acestei faze de vegetație este fixat prin două datări radiometrice: 44.800, +1.300, -1.100 B.P., GrN 9.209 (Ripiceni-*Izvor*, niv. IV-Musterian de tradiție acheuleană) și 42.500, +1.300, -1.100, B.P., GrN 9.209 (Ripiceni-*Izvor*, niv. IV). Partea mijlocie a acestei faze beneficiază tot de două datări: 43.000, +1.300, -1.100, B.P., GrN 13.001 (Peștera Cioarei, Musterian - strat I) și 40.200, +1.100, -1.000 B.P., GrN 9.210 (Ripiceni-*Izvor*, partea superioară a niv. IV). Partea finală este marcată de o datare de 37.750 +/- 950 (Peștera Cioarei, strat L).

- Stadiul glaciuar ante-Ohaba, perioada caracterizată de o mare rigurozitate climatică, dispune de două datări: 39.200, +4.500, -2.900, B.P., GrN 11.618 (Peștera Bordu Mare, Musterian, niv. IIIa) și 30.000, +1.900, -1.500, B.P. (Peștera Spurcată, Musterian tardiv).

- Complexul interstadial Ohaba, perioadă de ameliorare climatică, identificată în peștera Bordu Mare-Ohaba Ponor (Cârciumar 1973), cuprinde două oscilații climatice: A și B. Oscilația climatică Ohaba A dispune de o datare de 30.450±300 B.P., GrN 13.008 (Peștera Gura Cheii - Râșnov, Musterian II). A doua oscilație, Ohaba B, beneficiază de două datări: 29.700, +1.700, -1.400, B.P., GrN 11.619 (Peștera Gura Cheii, Musterian IIb) și 28.780 ±290, B.P., GrN 14.627 (Peștera Bordu Mare, Musterian IVb). O datare de 28.420±400, B.P., Bln 809 (Ripiceni-*Izvor*, Aurignacian - niv. Ia, partea inferioară)

marchează finalul complexului și debutul unei etape reci.

În plan balcanic și central-european se constată o sincronizare a primelor manifestări aparținând paleoliticului superior vechi și debutul Interpleniglaciului. De exemplu Aurignacianul arhaic de la Bacho Kiro, strat 11, atinge o vârstă de 43.000 B.P.; în zona balcanică înregistrându-se un hiatus tehnologic între aurignacian și "mousterio-levalloisian" (complexul Mousseliievo-Samoullitsa-Kokkinopilos), acesta neinfluențând evoluția ulterioară a paleoliticului superior din Balcani (Kozłowski 1988, 1995).

Zona danubiană - mai precis bazinul mijlociu al Dunării - înregistrează o evoluție a industriilor musteriene, ce traversează Pleniglaciul, în debutul Interpleniglaciului înregistrându-se o transformare spre o variantă în curs de leptolizare denumită "Szelettian", acceptându-se evoluția acestuia într-un palier cronologic între 55.000 și 20.000 B.P. (Ringer 1990), faza inferioară, prin Szelettianul vechi datat la 41.700 (GrN 197), fiind contemporană cu Aurignacianul arhaic din grotă Istallosco, nivelul inferior, și datat la 43.300±1.100, B.P. (GrN 4.659) și 38.800, B.P. (GrN 4.658) (Valoch 1984). Relații tipo-genetice între Szelettian și Aurignacian, în această fază, sunt excluse, pentru zona Munților Bukk (Gabori 1990). Aurignacianul apare aici cu o origine alogenă, populațiile aurignaciene penetrând într-un mediu cultural diferit, păstrând o izolare culturală față de acest mediu.

În partea meridională a Europei centrale se distinge zona carpato-pontică, ce înregistrează o persistență a industriilor musteriene, a ceea ce a fost denumit "Musterianul tardiv" în peșterile carpatice, Țara Oașului și apariția la Mitoc-Malul Galben, la 32.000 B.P., a Aurignacianului, cât și o persistență a tehnicii levalloisienne și a vârfurilor foliacee în industriile de la Mitoc-Valea Izvorului și Ripiceni-Izvor.

În general, așa cum am menționat, sunt acceptate capacitățile evolutive ale "Musterianului de tradiție Acheulcană", nivelele IV-V, de la Ripiceni-Izvor, ce evoluează între 44.800 și 37.000 B.P. (Păunescu 1993), contemporan cu ultima parte a oscilației climatice Nandru B (cu un climat rece și umed) și cel de-al doilea stadiu glaciuar al Pleistocenului superior, cât și o bună parte a oscilației climatice Ohaba A (Cârciumaru 1980). Continuitatea culturală și contribuția "Musterianului de tradiție Acheuleană" la nașterea primului facies de tip Paleolitic superior pare confirmată, prin "faciesul de tip Mitoc", tehnocomplex cu caracteristici tranzitorii ce debutează la sfârșitul oscilației climatice Ohaba A. Se observă o persistență a caracteristicilor musteroide și în cadrul Aurignacianului Ia și Ib de la Ripiceni-Izvor, datat în partea inferioară a nivelului Ia la 28.420 ± 400 B.P. (BlN 809). Debutul locuirii este plasat în urma analizelor polinice, în oscilația climatică Herculane I (Păunescu și colab. 1976; Cârciumaru 1980).

Evoluția în același palier temporal a Aurignacianului clasic, de la Mitoc-Malul Galben, cu industriile de la Ripiceni-Izvor și Mitoc-Valea Izvorului, pare confirmată de datele radiometrice și analizele polinice, implicațiile culturale ale unei astfel de evoluții fiind departe de a fi încă relevate.

Pentru teritoriul cuprins între Prut și Nistru, debutul Paleoliticului superior ridică o serie de probleme. Existența unui "Szelettian moldav" (Chetaru 1992) pare susținută de industriile relevate la Bobulești VI și Brânzeni I, incluse în "Cultura Brânzeni", alături de Ciuntu (nivel inferior) și Scoc (Borziac 1990, 1994). Cultura Brânzeni, facies tranzitoriu, ar evolua aproximativ după 35.000 B.P. După Grigorieva și Anikovitch, "Cultura Moldovskaia" (Molodova, nivelele 10 și 12), în pofida unor distincții nete, posedă trăsături identice cu Szelettianul. Prin Szelettian aceștia înțeleg industriile ce au la bază trei componente: vârfuri bifaciale-foliacee, utilaje de tip Paleolitic superior, utilaje de tip Musterian (Grigorieva, Anikovitch 1991).

În concepția lui J. Kozłowski industriile cu vârfuri foliacee își prelungesc existența, în acest spațiu, până la 30.000 B.P., având un rol important în nașterea faciesurilor gravetiene locale (Kozłowski 1990).

Deosebit de interesantă este industria aurignaciană relevată la Korolevo I, nivelul Ia, în Ucraina transcarpatică, datată paleomagnetice între 43.000-44.000 ani, datarea radiometrică dând o vârstă de >38.000 ani (Valoch 1984).

În Moravia, tranziția Paleolitic mijlociu/superior este foarte dinamică, în debutul interpleniglaciului înregistrându-se contemporaneitatea Szelettianului cu Aurignacianul (Haesaerts 1990), cât și o renaștere a tehnicii Levalloise, ca o variantă în curs de leptolizare în cadrul Bohunicianului, ce evoluează în jurul a 40.000 B.P. (40.000-43.000 B.P.). Pentru Szelettianul morav nu dispunem de date anterioare a 40.000: 37.650 +/-550 și 39.500 +/-1.100 B.P. (Vedrovice II) (Valoch 1990). Printr-o datare indirectă se consideră ca Aurignacianul de la Vedrovice II apare la 40.000 BP, fiind susținută evoluția în același palier cronologic a Szelettianului, Bohunicianului și Aurignacianului.

Trebuie menționat că în fazele sale de evoluție, Aurignacianul din Moravia prezintă un mic număr de vârfuri foliacee, obținute probabil în urma contactelor cu Szelettianul, iar pentru Bohunician se susține originea alogenă a vârfurilor foliacee și a utilajelor ce nu comportă tehnica Levallois, probabil tot din cadrul Szelettianului (Kozłowski 1990; Oliva 199; Valoch 1990).

Revenind la situația din România, peșterile carpatice relevă o persistență a ceea ce a fost denumit impropriu "Musterian tardiv": nivelele III, IV - Peștera Bordu Mare; Musterianul I - Peștera Curată; Musterianul II - Peștera Spurcată; "Paleoliticul cuarțitic" - Peștera Hoților, în general posterioare datei de 35.000 B.P, deci retardate față de finalul Musterianului în plan european și desfășurându-se în stadiul glaciar ante-Ohaba și în prima parte a acestui complex (Cârciumaru 1980; 1995; 1996).

Surprinzătoare este etapa târzie a "Musterianului denticulat" - nivelul VI - Ripiceni-Izvor, a cărui origine, după A. Păunescu, ar sta în musterianul "denticulat de tip Stânca" (Păunescu 1993). Acest nivel este plasat de A. Păunescu la începutul complexului interstadial Ohaba (Păunescu 1993), dar analiza polinică efectuată de M. Cârciumaru fixează acest nivel la sfârșitul complexului Ohaba (Păunescu și colab. 1976; Cârciumaru 1980).

Pentru Țara Oașului, în așezările de referință Boinești, Șomoș I și II, se remarcă o absență a datărilor absolute privind evoluția "Paleoliticului mijlociu final", relevat aici și considerat ca reprezentând o fază tranzitorie pe baza caracteristicilor tehnico-tipologice, și sincron, ca etapa de început, cu stratul inferior de la Ceahlău-Cetățica I și "faciesul de tip Mitoc" (Bitiri 1972).

Observații

În concluzie, pe baza datărilor absolute și uneori a analizelor polinice, putem avea o imagine, este adevărat fragmentară, asupra trecerii de la Paleoliticul mijlociu la cel superior pe teritoriul României, din punct de vedere cronologic remarcându-se evoluția în același palier temporal a unor industrii cu aspect "tranzitoriu" (ce probabil au contribuit la "regionalizarea" Gravetianului) și apariția Aurignacianului arhaic (cu origine policentrică), cu influențe culturale reciproce pe care probabil nu le sesizăm pe deplin în cadrul ansamblurilor litice relevate. Problematic este dacă motorul transformărilor din cadrul Musterianului și "tendențele tranzitorii" ale acestuia sunt o consecință a contactelor cu Aurignacianul.

Pentru teritoriul României este cert că înainte de complexul interstadial Ohaba nu putem discuta de prezența unor industrii tipice Paleoliticului superior, ci numai de prezența unor tendințe tranzitorii pe un fond pregnant musterian, după 35.000 B.P. fiind prezent Aurignacianul și Gravetianul, nu neapărat în această succesiune culturală (Cârciumaru 1996).

Pe baza datelor radiometrice, a analizelor polinice și a evidențelor arheologice, considerăm că procesul trecerii de la Paleoliticul mijlociu la cel superior este departe de a fi cunoscut în detaliile sale, acceptând posibilitatea ca într-o perioadă apropiată cunoștințele noastre să sufere certe modificări.

MARIAN COSAC, RADU ALEXANDRU
Universitatea "Valahia"
Târgoviște

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Bitiri 1965 - M. Bitiri, *Cu privire la începuturile paleoliticului superior în România*, în *SCIVA*, 16, 1, 1965, 5-16.
- Bitiri 1972 - M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, București, 1972.
- Bitiri 1987 - M. Bitiri, *Paleoliticul de la Mitoc-Valea Izvorului. Probleme privind începutul paleoliticului superior pe teritoriul României*, 1987.
- Borziac 1990 - I. Borziac, *Bifacial stone tools of Late Paleolithic in Dniestr-Prut interfluve*, în *FRUL*, No. 42, 1990.
- Borziac 1994 - I. Borziac, *Paleoliticul și mezoliticul în spațiul dintre Nistru și Prut*, în *Thraco-Dacica*, XV, 1-2, 1994, 19-40
- Cârciumaru 1973 - M. Cârciumaru, *Câteva aspecte privind oscilațiile climatice din Pleistocenul superior în sud-vestul Transilvaniei*, în *SCIV*, 24, 2, 1973, 79-205.

- Cârciumaru 1974 - M. Cârciumaru, *Condițiile climatice din timpul sedimentării depozitelor pleistocene din Peștera Hoșilor - Băile Herculane*, în *SCIVA*, 25, 3, 1974, 351-357.
- Cârciumaru 1980 - M. Cârciumaru, *Mediul geografic în Pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București, 1980.
- Cârciumaru 1995 - M. Cârciumaru, *La transition du Paleolithique moyen au Paleolithique superieur en Roumanie: contexte paleoclimatique et chronologique*, în *Actes Colloque Miskolc*, 1995, 101-104.
- Cârciumaru 1996 - M. Cârciumaru, *Le Paleolithique en Roumanie*, sub tipar.
- Chettraru 1992 - N. Chettraru, *Bobulești VI - O stațiune de la începutul paleoliticului superior în Moldova*, în *Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei*, II, 1992, 139-183.
- Chirica 1988 - V. Chirica, *Unele observații cu privire la începuturile paleoliticului superior în zona Prutului Mijlociu*, în *ArhMold.*, XII, 1988, 11-22.
- Chirica și colab. 1996 - V. Chirica, I. Borziac, N. Chettraru, *Gisements du Paleolithique superieur ancien entre le Dniestr et la Tissa*, Iași, 1996.
- Gabori 1990 - M. Gabori, *Aperçus sur l'origine des civilisations du Paleolithique superieur en Hongrie*, în *Actes Colloque Nemours*, 1990, 103-106.
- Grigorieva, Anikovitch 1991 - G.V. Grigorieva, N.V. Anikovitch, *Au sujet des liens culturels entre certaines industries du Paleolithique superieur d'Hongrie et de l'Europe d'est*, în *BAI*, IV, 1991, 72-90.
- Hacsacerts 1990 - P. Haesaerts, *Evolution de l'environnement et du climat au cours de l'Interpleniglaciaire en Basse Autriche et en Moravie*, în *ERAUL*, 42, 1990, 523-538.
- Honea 1984 - K. Honea, *Chronometry of the Romanian Middle and Upper Paleolithic: implications of current radiocarbon dating results*, în *Dacia*, NS, XVIII, 1-2, 1984, 23-39.
- Honea 1986 - K. Honea, *Rezultatele prelimiare de datare cu carbon radioactiv privind Paleoliticul mijlociu din Peștera Cioarei de la Boroșteni (jud. Gorj) și Paleoliticul superior timpuriu de la Mitoc-Malu Galben (jud. Botoșani)*, în *SCIVA*, 37, 4, 1986, 326-332.
- Kozłowski 1988 - J. Kozłowski, *L'apparition du Paleolithique superieur*, în *L'Homme de Neanderthal*, vol. 8, 1988, 11-21.
- Kozłowski 1990 - J. K. Nozłowski, *Certains aspects techno-morphologique des pointes foliacées*, în *Actes Colloque Nemours*, 1990, 125-133.
- Kozłowski 1995 - J. Kozłowski, *La signification* 1995, 91-98.
- Oliva 1990 - M. Oliva, *La signification dans le type de Miskovice*, în *ERAUL*, 42, 1990, 223-232.
- Păunescu și colab. 1976 - Al. Păunescu, A. Conea, M. Cârciumaru, V. Codarcea, Al. Grossu, R. Popovici, *Considerații arheologice, geocronologice și paleoclimatice privind așezarea de la Ripiceni-Izvor*, în *SCIVA*, 27, 1, 1976, 5-19.
- Păunescu 1984 - Al. Păunescu, *Cronologia paleoliticului și mezoliticului din România în contextul paleoliticului central-est și sud european*, în *SCIVA*, 35, 3, 1984, 235-265.
- Păunescu 1987 - Al. Păunescu, *Începuturile paleoliticului superior în Moldova*, în *SCIVA*, 38, 2, 1987, 87-100.
- Păunescu 1993 - Al. Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic*, București, 1993.
- Ringer 1990 - A. Ringer, *Le Szeletien dans le Bükk en Hongrie*, în *Actes Colloque Nemours*, 1990, 107-109.
- Valoch 1984 - K. Valoch, *Transition du Paléolithique moyen au Paléolithique superieur dans l'Europe centrale et orientale*, în *Scripta Praehistorica Francisco Jorda*, 1984,

- 439-467.
Valoch 1990 - K. Valoch, *Le Szelettien en Moravie*, în *ERAUL*, 42, 1990, p. 213-221.

LA CHRONOLOGIE DU PALÉOLITHIQUE SUPÉRIEUR ANCIEN EN ROUMANIE ET LE CADRE CHRONOLOGIQUE CENTRAL ET EST-EUROPÉEN

RÉSUMÉ

Les analyses radiométriques et les résultats palynologiques affirment l'apparition des éléments leptolithiques caractérisant le Paléolithique supérieur dans la première partie de l'interglaciaire, parallèlement avec les transformations de certaines industries avec des pointes foliacées dans lesquelles on observe la présence de la technique laminaire et d'un outillage caractéristique pour le Paléolithique supérieur.

Les tendances leptolithiques manifestées au début de l'interpléniglaciaire au cours du Szelettien et du Bohunicien ont un correspondant en Roumanie: le Mousterien de tradition Acheuléenne, le niveau IV-V de Ripiceni-Izvor qui se déroulent dans la phase Nandru I - Moershoft.

On accepte l'hypothèse selon laquelle l'Aurignacien classique de Mitoc-Malu Galben est apparu approximativement à cette date. Si on reprend les recherches interdisciplinaires dans les sites de Roumanie en mettant en évidence des nouveaux niveaux d'occupation, on pourra observer un changement de l'image qu'on a sur cette période critique de l'histoire de l'humanité, la transition du Paléolithique moyen vers le Paléolithique supérieur.